

میزان تقید بانوان کم حجاب به مناسک و رفتارهای دینی؛ مطالعه

پیمایشی درباره بانوان بالای ۱۸ سال شهر تهران

حبیب الله اسداللهی^۱

چکیده

پژوهش حاضر با بهره‌گیری از روش پیمایش و با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته، در موضوع میزان تقید بانوان کم حجاب به مناسک و رفتارهای دینی، در بهمن ۱۴۰۱ ه.ش انجام شده است. داده‌ها از طریق پرسشنامه محقق ساخته و مصاحبه حضوری با ۱۰۳۳ نفر از بانوان کم حجاب در مناطق ۲۲ گانه تهران گردآوری شد. نتایج گویای آن است که ۵۱/۲ درصد آنان مقید به اقامه نماز هستند. در این میان ۱۵/۸ درصد کاملاً مقید، ۱۰/۲ درصد مقید و ۲۵/۲ درصد به طور متوسط مقید به اقامه نمازند. ۳۹/۶ درصد بانوان کم حجاب تجربه زیارت اماکن دینی (حرم امامان و امامزاده‌ها) را داشته‌اند. ۶۰ درصد آنان در طول روز به دعا، ذکر و توسل مشغول هستند. ۳۳/۳ درصد آنان تجربه راهپیمایی اربعین در عراق یا ایران را داشته‌اند. ۴۴ درصد آنان در مراسم‌های دینی (مانند محرم، شب‌های قدر، دعای کمیل) حضور داشته‌اند یا پیگیر آن از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی بوده‌اند. همچنین ۷۰/۹ درصد با روابط آزادانه با مردان نامحرم در چهارچوب غیر ازدواج و خانواده مشکل دارند. بین سن و تحصیلات و میزان تقید بانوان کم حجاب به مناسک و رفتارهای دینی ارتباط معنادار وجود دارد. همچنین بین تأهل و نوع شغل بانوان کم حجاب و میزان تقید آنان به مناسک و رفتارهای دینی تفاوت معنادار وجود دارد.

■ واژگان کلیدی

مناسک؛ رفتار دینی؛ بانوان کم حجاب.

۱. دکترای فرهنگ و ارتباطات، قم، دانشگاه باقرالعلوم (ع)، مدیر مرکز مطالعات فرهنگی پیام تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۸/۰۳ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۱

بیان مسئله

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و قرار گرفتن نخبگان مذهبی در رأس هرم قدرت سیاسی، تلاش برای حاکمیت بخشیدن به اسلام در تمامی ابعاد جامعه، به عنوان آرمانی محوری و اساسی آغاز گردید. مطابق ایدئولوژی انقلاب به صورتی که نزد بسیاری از حاکمان و دست‌اندرکاران مذهبی انقلاب یافت می‌شد، مأموریت اصلی حکومت اسلامی تربیت انسان الهی بود و دین‌داری و دین‌مداری اصل مقومی بود که می‌بایست به‌وضوح در محصولات جامعه اسلامی جلوه کند. در سال‌های اخیر، برخی متدینین، مدیران سیاسی و علمای مذهبی تردیدها و نگرانی‌هایی را درمورد تحقق این اهداف ابراز کرده‌اند (طالبان، ۱۳۸۲: ۳۶).

باید توجه داشت اولاً دین‌داری امری تشکیکی است که در دو ساحت عقیده و عمل قابل تقسیم است. ثانیاً تدین هر شخص بسته به نحوه تربیت دینی که در محیط خانواده و جامعه تجربه کرده و بسته به دایره تجارب و ارتباطات حقیقی و مجازی و کیفیت تحصیلات علمی و سوگیری اکتسابات معرفتی وی متفاوت است. همچنین ظهور و بروز باورهای درونی و اظهارات عمومی آن ایمان و اعتقاد مذهبی، در شرایط زمانی و مکانی گوناگون و مدهای غالب اجتماعی و طبقه اقتصادی مربوطه‌اش، نوسان‌پذیر است.

علاوه بر این، نباید از نظر دور داشت که پس از پیروزی انقلاب اسلامی و ظهور انقلابی با شعار دینی و داعیه حاکمیت دین در دنیای مدرن، شرایطی در دنیا پدید آمد که نه فقط در ایران بلکه اولاً در کشورهای منطقه و در وهله بعد در سایر کشورها، از پدید آمدن تجربه انقلاب اسلامی جلوگیری به عمل آید و با تضعیف بنیه اعتقادات دینی، امکان بازآفرینی تجربه انقلاب اسلامی را به حداقل ممکن برساند. به‌واسطه ظهور تلفن همراه، اینترنت، کانال‌های ماهواره‌ای، پیام‌رسان‌ها و شبکه‌های اجتماعی، می‌توان به میلیارد‌ها فیلم، تصویر، متن، کتاب، مقاله و اظهارات انحرافی، با هر زبانی، از هر گوینده‌ای، در هر تاریخی دسترسی داشت. حجم تبلیغات متنی - تصویری و فرم‌های ارائه فرهنگ‌های غیراسلامی، به‌واسطه کثرت کتاب‌های ترجمه‌شده علمی - ادبی، خدمات گسترده ارتباطی سفر به دیگر کشورها یا سهولت اطلاع از آداب و سنن آن‌ها و نیز ترویج نجومی تولیدات سینمایی و تلویزیونی، مستندات علمی و اخبار سیاسی کنترل‌نشده و حاوی مضامین مبتذل، غیراسلامی، ضد فرهنگی و هنجارستیز، به‌صورت سازمان‌یافته یا عمومی برای نسل‌های نو مهیا است.

در جوامع اسلامی، حجاب به‌عنوان یکی از شاخص‌های هویت دینی و فرهنگی زنان محسوب می‌شود. با این حال، در سال‌های اخیر، شاهد تنوع گسترده‌ای در نحوه پوشش بانوان هستیم که گاه با تعاریف سنتی و فقهی از حجاب مغایرت دارد. یکی از گروه‌هایی که برای نشان دادن وضعیت نابسامان دین‌داری ایران بعد انقلاب اسلامی مورد استناد و قضاوت‌های فضاهای نخبگانی و رسانه‌ای است، بانوان کم‌حجاب است. با این حال، رهبر انقلاب اسلامی آیت‌الله خامنه‌ای، دیدگاه دیگری در این موضوع دارند و می‌فرمایند: «ضعف حجاب، کار درستی نیست؛ اما موجب نمی‌شود آن فرد را از دایره دین و انقلاب خارج بدانیم. همه ما هم نقص‌هایی داریم که باید تا حد امکان، آن‌ها را برطرف کنیم.» (خامنه‌ای، ۱۴۰۱)

این پژوهش برای درک بهتر از وضعیت دین‌داری بانوان کم‌حجاب، البته با محدودیت‌های موجود در دستیابی به تمامی ابعاد دین‌داری، به بررسی مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب پرداخته است. بنابراین سؤال اصلی تحقیق این است که میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی چقدر است؟

۳۱

به‌منظور شناسایی افراد که دارای ویژگی‌های خاص مشترکی هستند و در تحقیق حاضر، از میزان تقید مشابهی به مناسک و رفتارهای دینی برخوردارند و همچنین بررسی تعمیم‌پذیری نتایج به‌دست‌آمده به همه گروه‌های سنی و صنفی و مانند آن، سؤالات فرعی زیر نیز قابل بررسی است:

۱- آیا بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و وضعیت تأهل آنان تفاوت معنادار وجود دارد؟

۲- آیا بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و سن آنان ارتباط معنادار وجود دارد؟

۳- آیا بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و میزان تحصیلات آنان ارتباط معنادار وجود دارد؟

۴- آیا بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و نوع شغل آنان تفاوت معنادار وجود دارد؟

پیشینه پژوهش

پژوهش‌های تجربی در باب دین و دین‌داری در ایران، سابقه پنجاه‌ساله دارد. پژوهشگران جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و سایر رشته‌های علوم انسانی، به ضرورت پژوهش‌های منظم و علمی

در زمینه دین پی برده‌اند. در یک نگاه کلی، مطالعات دین‌داری در ایران را می‌توان در شش سرفصل تفکیک کرد: الف) مطالعات پیمایشی پیرامون میزان دین‌داری؛ ب) مطالعات پیرامون عوامل مؤثر بر دین‌داری؛ ج) مطالعات پیرامون رابطه هم‌بستگی دین‌داری و پدیده‌های دیگر؛ د) مطالعات درباره نگرش افراد راجع به دین و دین‌داری؛ ه) مطالعات گونه‌شناسی دین‌داری؛ و) مطالعات پیمایشی به منظور مشخص کردن نوع دین‌داری افراد و تعیین سهم هریک در جامعه مورد مطالعه (شجاعی‌زند، ۱۳۸۴: ۳).

تحقیقات پیمایشی سنجش دین‌داری، به‌نوبه خود، برحسب شیوه سنجش متغیر دین‌داری، به سه دسته قابل تقسیم‌اند: تحقیقاتی که بدون مدل و تنها با استفاده از شاخص به سنجش دین‌داری پرداخته‌اند. مهم‌ترین این پیمایش‌های ملی عبارت‌اند از: «گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی ایرانیان» (۱۳۵۳) و گونه‌شناسی دین‌داری ایرانیان (۱۳۹۹). دوم تحقیقاتی که با مدل گلاک و استارک به سنجش دین‌داری پرداخته‌اند که مهم‌ترین آن‌ها در سطح ملی شامل: «موج اول ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» (۱۳۸۰)، «موج دوم ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» (۱۳۸۲)، «دین و بزهکاری جوانان» (ابراهیمی: ۱۳۸۹)، «سنجش هویت جمعی ایرانیان» (۱۳۹۳)، «گزارش و تخمین تحولات هویتی در جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۹۵)، «موج سوم ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» (۱۳۹۴) «گزارش و تخمین تحولات هویتی در جمهوری اسلامی ایران» (۱۳۹۶)، «موج چهارم ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان» (۱۴۰۲). سوم تحقیقاتی که با طراحی مدل بومی به سنجش دین‌داری پرداخته‌اند. این موارد شامل «ارزیابی سطوح دین‌داری اقشار مختلف جامعه» (خدایاری فرد، ۱۳۸۸)، «سنجش دین‌داری ایرانیان» (طالبان، ۱۳۸۸)، «موج اول پیمایش ملی سنجش دین‌داری ایرانیان» (۱۳۸۹)، «موج دوم پیمایش ملی سنجش دین‌داری ایرانیان» (۱۳۹۵).

ادبیات مفهومی و نظری

دین‌داری: ضرورتی برای مرور تکراری ادبیات تعریف دین‌داری در شکل عام که جامعه‌شناسان و روان‌شناسان ارائه کرده‌اند احساس نمی‌شود. دین‌داری در این پژوهش اعتقاد به اصول اولیه دین اسلام و آنچه تحت عنوان فروعات دین در فقه اسلامی آمده و عمل به مناسک و شعایر دینی و پایبندی و التزام عملی و اخلاقی بودن است و همین‌طور شامل احساسات و تعلقات و دلبستگی‌هایی است که بیشتر جنبه عاطفی دارند. (سازمان تبلیغات اسلامی، ۱۳۹۵: ۱۰۵)

ملاحظه می‌شود که این تعریف دارای سه بُعد اصلی اعتقادی، احساسی یا عاطفی و عملی است. بُعد اعتقادی ناظر به حوزه ایمان و باور فرد مسلمان است. بُعد عملی ناظر به رفتار و عمل فرد مسلمان است و به حوزه انجام مناسک و فروع دین مربوط می‌شود. بُعد عاطفی و احساسی نیز تمایلات و احساسات درونی فرد مؤمن را نشان می‌دهد.

مدل سنجش دین‌داری کاظمی و فرجی (۱۳۸۵: ۱۰۶)

ابعاد دین‌داری	شاخص‌های دین‌داری
بعد اعتقادی	اصول دین و باورهای بنیادین (باور داشتن به گزاره‌های اساسی دین مانند اعتقاد به خداوند، اعتقاد به رسالت پیامبر، باور داشتن به روز قیامت، اعتقاد به قرآن، اعتقاد به بهشت و جهنم، اعتقاد به وجود شیطان و فرشتگان، اعتقاد به امامت)
عواطف و تجربه‌های دینی	تجربه‌های دینی (احساس نزدیکی به خدا، احساس حضور خدا، احساس ترس از خدا، احساس توبه، احساس مؤاخذه شدن از سوی خدا، احساس منفی در برابر گناه)
	تعلقات و تعصبات دینی (دلبستگی به اسلام و قرآن و مسلمانان، احساس ناخوشایند در برابر عدم انجام اعمال دینی)
مناسک و رفتارهای دینی	۱- رفتارهای واجب دینی نمازهای واجب، روزه گرفتن در ماه رمضان، انجام غسل واجب، امر به معروف و نهی از منکر، پرداخت زکات، فطریه و خمس، رعایت حجاب
	۲- محرمات دینی اخلاقیات دینی یا محرمات اخلاقی (دروغ گفتن، تظاهر، ریاکاری، تهمت، غیبت، عدم رعایت حقوق دیگران)
	شرعیات (سقط‌جنین، ربا، مشروبات الکلی، رعایت محرم و نامحرم)
	۳- مستحبات فردی (خواندن قرآن و دعا، خواندن نماز اول وقت، خواندن نماز مستحبی، گرفتن روزه مستحبی، خواندن نماز شب، دادن صدقه، نذر کردن، قربانی کردن)
	جمعی (شرکت در نمازجماعت، شرکت در نمازجمعه، شرکت در جلسات دعا و قرآن، شرکت در مراسم مذهبی مانند عاشورا و شب قدر، شرکت در جلسات ختم انعام و سفره نذری و ...)

اما در این پژوهش، با ملاحظه ویژگی‌های افراد مورد مطالعه و محدودیت همکاری با پرسشگران در تمامی ابعاد دین‌داری، صرفاً بعد مناسک و رفتارهای دینی در بخشی از شاخص‌ها مورد بررسی قرار گرفته است.

رفتارهای واجب دینی	نمازهای واجب یومیه
محرمات دینی	روابط آزادانه با مردان نامحرم
مناسک و رفتارهای دینی	۱- زیارت اماکن دینی (حرم امامان و امامزاده‌ها) ۲- دعا کردن، ذکر گفتن و توسل در طول روز ۳- راهپیمایی اربعین (در ایران یا عراق) ۴- حضور در مراسم‌های دینی (مانند محرم، شب‌های قدر، دعای کمیل) یا پیگیری آن از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی

۳۴

حجاب: «کلمه حجاب از ماده حجب است و در معنای عرفی، به تبعیت از معنای لغوی، بدین معناست که زن در معاشرت خود با مردان، بدن خود را پوشانده و به جلوه‌گری و خودنمایی نپردازد. در معنای فقهی آنچه نزد فقها رواج داشته است واژه ستر و ساتر به معنای «پوشش و وسیله پوشش زن در مقابل نامحرمان» است. به نظر می‌رسد بهترین واژه برای رساندن مفهوم حجاب همین واژه ستر است که هم می‌تواند پوشش در عمل و هم به معنای پوشش در ظاهر باشد و رعایت حجاب در فقه، نه فقط درباره پوشش ظاهری و پوشش اندام، بلکه درباره تمامی اعضا و جوارح مانند چشم و گوش ضروری دانسته شده است» (نمازی‌فر، ۱۳۸۹: ۱۰۲).

با توجه به مباحث یادشده، کم‌حجابی به معنای نداشتن پوشش متناسب با استانداردهای متعارف عرف عام و الگوی برگرفته از فقه اسلامی است. از این‌رو، پوشیدن لباس‌های تنگ، بدن‌نما، تحریک‌کننده و بدشکل، پوشیده نبودن برخی مواضع نیازمند پوشش، آرایش نامناسب و نداشتن وقار لازم در اجتماع را می‌توان در مقوله کم‌حجابی گنجانده. در این پژوهش، برجسته‌ترین مصداق بدحجابی که همگان تلقی مشترکی از آن دارند، بیرون بودن بخشی از موهای سر (نه به‌صورت کامل مانند کشف حجاب) است که ملاک شناسایی افراد نمونه قرار گرفته است.

فرضیه‌ها

- ۱- بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و وضعیت تأهل آنان تفاوت معنادار وجود دارد.
- ۲- بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و سن آنان ارتباط معنادار وجود دارد.
- ۳- بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و میزان تحصیلات آنان ارتباط معنادار وجود دارد.
- ۴- بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و نوع شغل آنان تفاوت معنادار وجود دارد.

روش تحقیق

شیوه انتخابی هر مطالعه باید با موضوع مورد مطالعه، اهداف و سؤالات تحقیق در تناسب باشد (فلیک، ۱۳۸۷: ۴۶). این تحقیق با روش پیمایش انجام شده و جامعه آماری این طرح بانوان کم‌حجاب مناطق ۲۲ گانه شهر تهران است. حجم نمونه آماری ۱۰۳۳ نفر در بهمن‌ماه ۱۴۰۱ ه.ش است که به‌صورت خوشه‌ای و تصادفی در میدان‌های اصلی شهر تهران انتخاب و داده‌های مورد نیاز با بهره‌گیری از پرسشنامه گردآوری شده است. جدول مقابل تعداد نمونه در مناطق مختلف شهر را نشان می‌دهد.

منطقه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	۱۷	۱۸	۱۹	۲۰	۲۱	۲۲
فراوانی	۵۰	۹۲	۴۲	۶۵	۶۵	۴۵	۱۵	۸۴	۲۵	۳۴	۴۰	۳۳	۴۰	۴۶	۵۷	۶۲	۴۵	۳۰	۲۱	۴۰	۱۵	۱۷

پایایی و اعتبار یک تحقیق به میزان دقت شاخص‌ها و معیارهایی مربوط است که در راه سنجش پدیده موردنظر تهیه شده‌اند. منظور از پایایی یک سؤال، دستیابی به پاسخ‌های یکسان در زمان‌های متفاوت است. در تعریف اعتبار می‌توان پرسید که آیا سنجۀ ما آن چیزی را می‌سنجد که باید بسنجد؟ «در واقع، اعتبار یا فقدان اعتبار به خود سنجۀ مربوط نمی‌شود، بلکه به کاربرد آن برای موضوع مورد بررسی برمی‌گردد» (دواس، ۱۳۷۶: ۶۳). در تحقیق حاضر، برای سنجش اعتبار صوری و محتوایی پرسشنامه، با ۱۰ نفر از کارشناسان حوزوی و دانشگاهی در حوزه مطالعات دین‌داری گفت‌وگو صورت گرفت و نظرات آنان اعمال گردید. برای آزمون پایایی نیز از روش آلفای کرونباخ استفاده شد. «آلفا رایج‌ترین روش اندازه‌گیری ضریب پایایی است» (همان: ۲۵۲). پرسشنامه محقق‌ساخته در مجموع، با آلفای ۰/۷ از پایایی مناسب برخوردار است.

نتایج تحقیق

۱- سیمای پاسخ‌گویان

۶۳/۹ درصد پاسخ‌گویان متأهل و ۳۳/۵ درصد آنان مجرد هستند. همچنین ۲/۱ درصد طلاق گرفته و ۰/۵ درصد همسر فوت شده هستند.

بیشترین درصد پاسخ‌گویان (۳۴/۵) در رده سنی ۳۶ تا ۴۵ سال قرار دارند. گروه سنی ۲۶ تا ۳۵ سال (۲۹/۴)، گروه سنی ۱۸ تا ۲۵ سال (۲۱/۱)، گروه سنی ۴۶ تا ۵۵ سال (۱۳) و بالای ۵۵ سال (۳/۱) در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

بیشترین درصد پاسخ‌گویان (۳۸/۶) مدرک دیپلم دارند. پاسخ‌گویان دارای تحصیلات کارشناسی (۳۳/۴)، فوق دیپلم (۱۰/۸)، کارشناسی ارشد (۹/۱)، زیر دیپلم (۶) و دکترا (۲) در رتبه‌های بعدی قرار دارند. بیشترین درصد پاسخ‌گویان (۴۱/۹) را زنان خانه‌دار تشکیل می‌دهند. کارمندان (۱۸/۲)، شاغلین آزاد (۱۷/۹)، دانشجویان (۱۵/۵)، بیکارها (۲/۹)، معلمان (۲/۷) و استاد (۰/۹) در رتبه‌های بعدی قرار دارند.

۲- یافته‌های توصیفی

جدول شماره ۱: توزیع درصد فراوانی میزان تقید بانوان کم حجاب به مناسک و رفتارهای دینی

عبارت	همیشه	بیشتر وقت‌ها	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت
خواندن نمازهای واجب روزانه	۱۵,۸	۱۰,۲	۲۵,۲	۲۱,۵	۲۷,۴
زیارت اماکن دینی (حرم امامان و امام‌زاده‌ها)	۵,۳	۸,۵	۲۵,۸	۳۳,۳	۲۷
دعا کردن، ذکر گفتن و توسل در طول روز	۱۷,۲	۱۴,۹	۲۷,۹	۲۲,۸	۱۷,۱
راهپیمایی اربعین (در ایران یا عراق)	۲,۸	۳,۷	۶,۲	۲۰,۶	۶۶,۷
حضور در مراسم‌های دینی (مانند محرم، شب‌های قدر، دعای کمیل) یا پیگیری آن از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی	۱۲	۱۰,۶	۲۱,۴	۲۷,۸	۲۸,۲

عبارت	کاملاً موافقم	موافقم	تا حدی موافقم	مخالفم	کاملاً مخالفم
با روابط آزادانه با مردان نامحرم در چهارچوب غیر ازدواج و خانواده مشکل دارم.	۴۴,۸	۸,۷	۱۷,۴	۱۱,۹	۱۷,۱

نتایج نشان می‌دهد ۵۱/۲ درصد بانوان کم‌حجاب مقید به اقامه نماز هستند. در این میان، ۱۵/۸ درصد کاملاً مقید، ۱۰/۲ درصد مقید و ۲۵/۲ درصد به‌طور متوسط مقید به اقامه نمازند. ۳۹/۶ درصد بانوان کم‌حجاب تجربه زیارت اماکن دینی (حرم امامان و امام‌زاده‌ها) را داشته‌اند. در این میان ۵,۳ همیشه، ۸,۹ درصد بیشتر وقت‌ها و ۲۵,۸ درصد گاهی اوقات این تجربه را داشته‌اند. ۶۰ درصد بانوان کم‌حجاب در طول روز به دعا، ذکر و توسل مشغول هستند. در این میان، ۱۷,۲ درصد آنان همیشه، ۱۴,۹ درصد بیشتر وقت‌ها و ۲۷,۹ درصد گاهی اوقات این تجربه را دارند. ۶۶/۷ درصد بانوان کم‌حجاب اصلاً تجربه راهپیمایی اربعین (در ایران یا عراق) را نداشته‌اند. باین حال، ۲,۸ درصد همیشه، ۳,۷ درصد بیشتر وقت‌ها، ۶,۲ درصد گاهی اوقات و ۲۰,۶ درصد به‌ندرت تجربه شرکت در مراسم اربعین را داشته‌اند. ۴۴ درصد بانوان کم‌حجاب در مراسم‌های دینی (مانند محرم، شب‌های قدر، دعای کمیل) حضور داشته‌اند یا پیگیر آن از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی بوده‌اند. اما ۲۷,۸ درصد آنان به‌ندرت و ۲۸,۲ درصد آنان اصلاً شرکت نکرده‌اند. همچنین ۷۰/۹ درصد بانوان کم‌حجاب با روابط آزادانه با مردان نامحرم در چهارچوب غیر ازدواج و خانواده مشکل دارند.

۳- یافته‌های تبیینی (آزمون فرضیات)

فرضیهٔ اول: بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و وضعیت تأهل آنان تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول شمارهٔ ۲: آزمون و سطح معناداری میزان تقید به مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب و تأهل آنان

مناسک و رفتارهای دینی	نوع آزمون	مقدار آزمون	سطح معناداری
خواندن نمازهای واجب روزانه	کای دو	۵۲/۰۷	۰۰۰/۰
	وی کرامر	۰/۱۳۰	۰۰۰/۰
زیارت اماکن دینی	کای دو	۳۱/۷۲	۰/۰۰۲
	وی کرامر	۰/۱۰۱	۰/۰۰۲
دعا و ذکر و توسل در طول روز	کای دو	۵۳/۹۶	۰۰۰/۰
	وی کرامر	۰/۱۳۲	۰۰۰/۰
راهپیمایی اربعین	کای دو	۲۴/۷۷	۰/۰۱۶
	وی کرامر	۰/۰۸۹	۰/۰۱۶
حضور در مراسم‌های دینی	کای دو	۳۲/۳۸	۰/۰۰۱
	وی کرامر	۰/۱۰۲	۰/۰۰۱
پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم	کای دو	۷۳/۴۵	۰/۰۰۰
	وی کرامر	۰/۱۵۴	۰/۰۰۰

نتایج آزمون‌های آماری (جدول شمارهٔ ۲) نشان می‌دهد بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب در

همهٔ ابعاد مناسک و رفتارهای دینی و وضعیت تأهل آنان تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول شماره ۳: توزیع درصد ستونی میزان تقید به مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب و تأهل آنان

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	مجرد	متأهل	طلاق گرفته	همسر فوت شده
خواندن نمازهای واجب روزانه	همیشه	۸,۷	۱۹,۲	۱۳,۶	۶۰
	بیشتر وقت‌ها	۸,۱	۱۱,۴	۹,۱	۰
	بعضی وقت‌ها	۲۲,۸	۲۶,۲	۳۱,۸	۲۰
	خیلی کم	۲۲,۵	۲۱,۵	۹,۱	۰
	اصلاً	۳۷,۹	۲۱,۷	۳۶,۴	۲۰
زیارت اماکن دینی	همیشه	۱,۷	۷,۳	۴,۵	۰
	بیشتر وقت‌ها	۷,۵	۸,۶	۱۸,۲	۲۰
	بعضی وقت‌ها	۲۴	۲۷,۱	۱۳,۶	۴۰
	خیلی کم	۳۲,۱	۳۳,۸	۴۰,۹	۲۰
	اصلاً	۳۴,۷	۲۳,۲	۲۲,۷	۲۰
دعا و ذکر و توسل در طول روز	همیشه	۱۰,۴	۲۰,۵	۲۲,۷	۴۰
	بیشتر وقت‌ها	۱۵,۶	۱۴,۸	۹,۱	۰
	بعضی وقت‌ها	۲۴	۳۰	۳۱,۸	۰
	خیلی کم	۲۲,۸	۲۲,۹	۲۲,۷	۲۰
	اصلاً	۲۷,۲	۱۱,۸	۱۳,۶	۴۰
راهپیمایی اربعین	همیشه	۰,۹	۳,۸	۰	۲۰
	بیشتر وقت‌ها	۳,۵	۳,۹	۰	۰
	بعضی وقت‌ها	۴,۶	۶,۸	۱۳,۶	۰
	خیلی کم	۱۹,۴	۲۰,۹	۳۶,۴	۰
	اصلاً	۷۱,۷	۶۴,۵	۵۰	۸۰

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	مجرد	متأهل	طلاق گرفته	همسر فوت شده
حضور در مراسم های دینی	همیشه	۶,۹	۱۴,۵	۹,۱	۴۰
	بیشتر وقت ها	۸,۴	۱۱,۷	۱۳,۶	۲۰
	بعضی وقت ها	۲۲,۳	۲۱,۲	۱۸,۲	۰
	خیلی کم	۲۶,۳	۲۸,۲	۴۰,۹	۲۰
	اصلاً	۳۶,۱	۲۴,۴	۱۸,۲	۲۰
پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم	کاملاً موافقم	۷,۸	۹,۱	۱۳,۶	۰
	موافقم	۲۹,۲	۵۳,۶	۲۲,۷	۶۰
	تا حدودی موافقم	۲۱,۴	۱۴,۸	۳۱,۸	۲۰
	مخالفم	۱۶,۲	۹,۸	۹,۱	۰
	کاملاً مخالفم	۲۵,۴	۱۲,۶	۲۲,۷	۲۰

۴۰

براساس نتایج به دست آمده (جدول شماره ۳) میزان تقید مجردها به نماز ۳۹/۶ درصد و میزان تقید متأهل ها ۵۶/۸ درصد است. در مجموع، در همه ابعاد مناسک و رفتارهای دینی میزان تقید متأهلین بیش از مجردها است. این تفاوت در «زیارت اماکن دینی» ۹/۸ درصد، «دعا و ذکر و توسل در طول روز» ۱۵/۳ درصد، «راهپیمایی اربعین» ۵/۵ درصد، «حضور در مراسم های دینی» ۹/۸ درصد و «پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم» ۲۵/۷ درصد است.

فرضیه دوم: بین میزان تقید بانوان کم حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و سن آنان ارتباط معنادار وجود دارد.

جدول شماره ۴: آزمون و سطح معناداری میزان تقید به مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم حجاب و سن آنان

مناسک و رفتارهای دینی	نوع آزمون	مقدار آزمون	سطح معناداری
خواندن نمازهای واجب روزانه	دی سامرز	۰/۱۷۶	۰/۰۰۰
	کندال تو سی	۰/۱۶۸	۰/۰۰۰
زیارت اماکن دینی	دی سامرز	۰/۱۲۷	۰/۰۰۰
	کندال تو سی	۰/۱۱۸	۰/۰۰۰

مناسک و رفتارهای دینی	نوع آزمون	مقدار آزمون	سطح معناداری
دعا و ذکر و توسل در طول روز	دی سامرز	۰/۱۵۸	۰/۰۰۰
	کندال تو سی	۰/۱۵۱	۰/۰۰۰
راهپیمایی اربعین	دی سامرز	۰/۰۹۸	۰/۰۰۰
	کندال تو سی	۰/۰۷۶	۰/۰۰۰
حضور در مراسم‌های دینی	دی سامرز	۰/۰۹۳	۰/۰۰۰
	کندال تو سی	۰/۰۸۸	۰/۰۰۰
پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم	دی سامرز	۰/۱۸۲	۰/۰۰۰
	کندال تو سی	۰/۱۶۵	۰/۰۰۰

۴۱

نتایج آزمون‌های آماری (جدول شماره ۴) نشان می‌دهد بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب در همه ابعاد مناسک و رفتارهای دینی و سن آنان ارتباط معنادار و مستقیم وجود دارد.

جدول شماره ۵: توزیع درصد ستونی مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب و سن آنان

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	۱۸ تا ۲۵	۲۶ تا ۳۵	۳۶ تا ۴۵	۴۶ تا ۵۵	بالای ۵۵
خواندن نمازهای واجب روزانه	همیشه	۹,۲	۱۰,۹	۱۸,۸	۲۵,۴	۳۴,۴
	بیشتر وقت‌ها	۸,۳	۹,۹	۹,۶	۱۷,۲	۳,۱
	بعضی وقت‌ها	۲۰,۶	۲۶,۶	۲۶,۷	۲۳,۹	۳۱,۳
	خیلی کم	۲۱,۶	۲۴,۷	۲۲,۳	۱۵,۷	۶,۳
	اصلاً	۴۰,۴	۲۸	۲۲,۶	۱۷,۹	۲۵

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	۱۸ تا ۲۵	۲۶ تا ۳۵	۳۶ تا ۴۵	۴۶ تا ۵۵	بالای ۵۵
زیارت اماکن دینی	همیشه	۲,۸	۳,۶	۶,۴	۱۰,۴	۶,۳
	بیشتر وقت‌ها	۷,۳	۹,۲	۸,۴	۷,۵	۱۵,۶
	بعضی وقت‌ها	۲۰,۲	۲۳,۴	۲۹	۳۲,۱	۲۸,۱
	خیلی کم	۳۳,۹	۳۴,۹	۳۳	۳۲,۱	۲۱,۹
	اصلاً	۳۵,۸	۲۸,۹	۲۳,۲	۱۷,۹	۲۸,۱
دعا و ذکر و توسل در طول روز	همیشه	۹,۶	۱۴,۱	۲۲,۹	۱۹,۴	۲۸,۱
	بیشتر وقت‌ها	۱۰,۶	۱۷,۱	۱۴,۸	۱۵,۷	۲۱,۹
	بعضی وقت‌ها	۲۶,۱	۲۵,۳	۲۹	۳۵,۱	۲۱,۹
	خیلی کم	۲۶,۱	۲۵	۲۱,۷	۱۹,۴	۶,۳
	اصلاً	۲۷,۵	۱۸,۴	۱۱,۶	۱۰,۴	۲۱,۹
راهپیمایی اربعین	همیشه	۰,۵	۱,۳	۴,۳	۵,۲	۶,۳
	بیشتر وقت‌ها	۲,۸	۳,۹	۳,۸	۵,۲	۰
	بعضی وقت‌ها	۳,۲	۷,۶	۶,۴	۸,۲	۳,۱
	خیلی کم	۱۸,۸	۱۹,۷	۲۰,۳	۲۴,۶	۲۸,۱
	اصلاً	۷۴,۸	۶۷,۴	۶۵,۲	۵۶,۷	۶۲,۵

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	۱۸ تا ۲۵	۲۶ تا ۳۵	۳۶ تا ۴۵	۴۶ تا ۵۵	بالای ۵۵
حضور در مراسم‌های دینی	همیشه	۸,۷	۷,۹	۱۶,۵	۱۴,۹	۱۲,۵
	بیشتر وقت‌ها	۱۰,۱	۹,۵	۱۱,۳	۱۳,۴	۶,۳
	بعضی وقت‌ها	۲۰,۲	۲۴,۷	۱۷,۴	۲۲,۴	۳۷,۵
	خیلی کم	۲۵,۲	۲۹,۶	۲۷,۸	۳۰,۶	۱۵,۶
	اصلاً	۳۵,۸	۲۸,۳	۲۷	۱۸,۷	۲۸,۱
پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم	کاملاً موافقم	۴,۱	۱۰,۲	۷,۸	۱۲,۷	۱۸,۸
	موافقم	۳۴,۴	۳۸,۸	۵۲,۲	۵۵,۲	۵۰
	تا حدودی موافقم	۱۸,۸	۱۵,۸	۱۸,۶	۱۸,۷	۶,۳
	مخالفم	۲۷,۵	۱۸,۴	۱۲,۸	۹,۷	۱۲,۵
	کاملاً مخالفم	۱۵,۱	۱۶,۸	۸,۷	۳,۷	۱۲,۵

براساس نتایج به‌دست‌آمده (جدول شماره ۵) میزان تقید سنین بالاتر به نماز افزایش می‌یابد. ۱۸ تا ۲۵ سال (۳۸,۱ درصد)، ۲۶ تا ۳۵ سال (۴۷,۴ درصد)، ۳۶ تا ۴۵ سال (۵۵,۱ درصد)، ۴۶ تا ۵۵ سال (۶۶,۴ درصد) و بالای ۵۵ سال (۶۸,۸ درصد) است. این روند افزایشی با زیاد شدن سن در شاخص‌های «زیارت اماکن دینی» و «دعا و ذکر و توسل در طول روز» و «حضور در مراسم‌های دینی» نیز وجود دارد. در شاخص «زیارت اماکن دینی» ۱۸ تا ۲۵ سال (۳۰,۳ درصد)، ۲۶ تا ۳۵ سال (۳۶,۲ درصد)، ۳۶ تا ۴۵ سال (۴۳,۸ درصد)، ۴۶ تا ۵۵ سال (۵۰ درصد) و بالای ۵۵ سال (۵۰ درصد) است. در شاخص «دعا و ذکر و توسل در طول روز» ۱۸ تا ۲۵ سال (۴۶,۳ درصد)، ۲۶ تا ۳۵ سال (۵۶,۶ درصد)، ۳۶ تا ۴۵ سال (۶۶,۷ درصد)، ۴۶ تا ۵۵ سال (۷۰,۱ درصد) و بالای

۵۵ سال (۷۱,۹ درصد) است. در شاخص «حضور در مراسم‌های دینی» ۱۸ تا ۲۵ سال (۳۹ درصد)، ۲۶ تا ۳۵ سال (۴۲,۱ درصد)، ۳۶ تا ۴۵ سال (۴۵,۲ درصد)، ۴۶ تا ۵۵ سال (۵۰,۷ درصد) و بالای ۵۵ سال (۵۶,۳ درصد) است. اما این وضعیت در شاخص «راهپیمایی اربعین» و «پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم» در سن بالای ۵۵ سال کاهش می‌یابد. در شاخص «راهپیمایی اربعین» ۱۸ تا ۲۵ سال (۶,۴ درصد)، ۲۶ تا ۳۵ سال (۱۲,۸ درصد)، ۳۶ تا ۴۵ سال (۱۴,۵ درصد)، ۴۶ تا ۵۵ سال (۱۸,۷ درصد) و بالای ۵۵ سال (۹,۴ درصد) است. در شاخص «پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم» ۱۸ تا ۲۵ سال (۵۷,۳ درصد)، ۲۶ تا ۳۵ سال (۶۴,۸ درصد)، ۳۶ تا ۴۵ سال (۷۸,۶ درصد)، ۴۶ تا ۵۵ سال (۸۶,۶ درصد) و بالای ۵۵ سال (۷۵,۱ درصد) است.

فرضیه سوم: بین میزان تقید بانوان کم‌حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و تحصیلات آنان ارتباط معنادار وجود دارد.

جدول شماره ۶: آزمون و سطح معناداری میزان تقید به مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب و تحصیلات آنان

مناسک و رفتارهای دینی	نوع آزمون	مقدار آزمون	سطح معناداری
خواندن نمازهای واجب روزانه	دی سامرز	-۰/۰۶۰	۰/۰۳۱
	کندال توسی	-۰/۰۵۶	۰/۰۳۱
دعا و ذکر و توسل در طول روز	دی سامرز	-۰/۰۷۴	۰/۰۰۷
	کندال توسی	-۰/۰۶۹	۰/۰۰۷
حضور در مراسم‌های دینی	دی سامرز	-۰/۲۱۸	۰/۰۰۰
	کندال توسی	-۰/۲۰۳	۰/۰۰۰

نتایج آزمون‌های آماری (جدول شماره ۶) نشان می‌دهد در بین مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب، «خواندن نمازهای واجب روزانه»، «دعا و ذکر و توسل در طول روز» و «حضور در مراسم‌های دینی» بین بانوان دارای تحصیلات مختلف ارتباط معنادار و معکوس وجود دارد؛ بدین معنا که با افزایش تحصیلات، از میزان تقید آنان به نماز، دعا و ذکر و توسل در طول روز و حضور در مراسم‌های دینی کاسته می‌شود.

جدول شماره ۷: توزیع درصد ستونی مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب و تحصیلات آنان

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	زیر دیپلم	دیپلم	فوق دیپلم	کارشناسی	ارشد	دکترا
خواندن نمازهای واجب روزانه	همیشه	۵۰	۱۶	۱۰،۷	۱۰،۴	۱۷	۱۹
	بیشتر وقت‌ها	۶،۵	۹	۱۴،۳	۱۱	۹،۶	۹،۵
	بعضی وقت‌ها	۱۴،۵	۲۴،۱	۲۶،۸	۳۰،۱	۱۷	۲۳،۸
	خیلی کم	۹،۷	۲۱،۶	۲۳،۲	۲۳،۵	۲۴،۵	۰
	اصلاً	۱۹،۴	۲۹،۳	۲۵	۲۴،۹	۳۱،۹	۴۷،۶
دعا و ذکر و توسل در طول روز	همیشه	۵۱،۶	۱۶	۱۲،۵	۱۱،۶	۲۲،۳	۳۳،۳
	بیشتر وقت‌ها	۱۹،۴	۱۳،۳	۱۶،۱	۱۵،۱	۱۴،۹	۲۳،۸
	بعضی وقت‌ها	۱۷،۷	۳۰،۱	۳۰،۴	۲۸،۷	۲۲،۳	۱۴،۳
	خیلی کم	۴،۸	۲۴،۳	۲۲،۳	۲۵،۸	۲۰،۲	۱۴،۳
	اصلاً	۶،۵	۱۶،۳	۱۸،۸	۱۸،۸	۲۰،۲	۱۴،۳
حضور در مراسم‌های دینی	همیشه	۴۶،۸	۱۶	۷،۱	۵،۵	۴،۳	۰
	بیشتر وقت‌ها	۹،۷	۱۵،۳	۱۰،۷	۶،۷	۷،۴	۴،۸
	بعضی وقت‌ها	۲۷،۴	۱۹	۲۳،۲	۲۲،۳	۲۱،۳	۲۳،۸
	خیلی کم	۴،۸	۲۵،۸	۳۵،۷	۳۰،۱	۳۱،۹	۳۳،۳
	اصلاً	۱۱،۳	۲۳،۸	۲۳،۲	۳۵،۴	۳۵،۱	۳۸،۱

براساس نتایج به‌دست‌آمده (جدول شماره ۷) در شاخص «خواندن نمازهای واجب روزانه» زیر دیپلم (۷۱ درصد)، دیپلم (۴۹،۱ درصد)، فوق دیپلم (۵۱،۸ درصد)، کارشناسی (۵۱،۶ درصد)، کارشناسی‌ارشد (۴۳،۶ درصد) و دکترا (۵۲،۴ درصد) است. در شاخص «دعا، ذکر و توسل در طول روز»، زیر دیپلم (۸۸،۷ درصد)، دیپلم (۵۹،۴ درصد)، فوق دیپلم (۵۸،۹ درصد)، کارشناسی

(۵۵,۴ درصد)، کارشناسی ارشد (۵۹,۶ درصد) و دکترا (۷۱,۴ درصد) است. میزان «حضور در مراسم‌های دینی» در زیر دیپلم (۸۳,۹ درصد)، دیپلم (۵۰,۴ درصد)، فوق دیپلم (۳۴,۵ درصد)، کارشناسی (۳۴,۵ درصد)، کارشناسی ارشد (۳۳ درصد) و دکترا (۲۸,۶ درصد) است.

فرضیه چهارم: بین میزان تقید بانوان کم حجاب به مناسک و رفتارهای دینی و وضعیت شغلی آنان تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول شماره ۸: آزمون و سطح معناداری میزان تقید به مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم حجاب و شغل آنان

مناسک و رفتارهای دینی	نوع آزمون	مقدار آزمون	سطح معناداری
خواندن نمازهای واجب روزانه	کای دو	۹۰/۲۸	۰/۰۰۰
	وی کرامر	۰/۱۴۸	۰/۰۰۰
زیارت اماکن دینی	کای دو	۵۸/۳۰	۰/۰۰۰
	وی کرامر	۰/۱۱۹	۰/۰۰۰
دعا، ذکر و توسل در طول روز	کای دو	۶۱/۵۱	۰/۰۰۰
	وی کرامر	۰/۱۲۲	۰/۰۰۰
راهپیمایی اربعین	کای دو	۴۲/۸۳	۰/۰۱۰
	وی کرامر	۰/۱۰۲	۰/۰۱۰
حضور در مراسم‌های دینی	کای دو	۹۱/۲۴	۰/۰۰۰
	وی کرامر	۰/۱۴۹	۰/۰۰۰
پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم	کای دو	۶۳/۰۶	۰/۰۰۰
	وی کرامر	۰/۱۲۴	۰/۰۰۰

نتایج آزمون‌های آماری (جدول شماره ۸) نشان می‌دهد بین میزان تقید بانوان کم حجاب در همه ابعاد مناسک و رفتارهای دینی و وضعیت شغلی آنان تفاوت معنادار وجود دارد.

جدول شماره ۹: توزیع درصد ستونی مناسک و رفتارهای دینی بانوان کم‌حجاب و شغل آنان

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	خانه‌دار	دانشجو	بیکار	کارمند	معلم	استاد	آزاد
خواندن نمازهای واجب روزانه	همیشه	۲۳,۳	۱۲,۵	۰	۹,۶	۲۱,۴	۰	۹,۷
	بیشتر وقت‌ها	۱۱,۵	۸,۸	۱۰	۹,۶	۱۴,۳	۱۱,۱	۸,۱
	بعضی وقت‌ها	۲۴,۵	۱۵,۶	۳۰	۳۲,۴	۳۹,۳	۳۳,۳	۲۴,۳
	خیلی کم	۲۰,۳	۲۰	۲۶,۷	۲۸,۲	۱۰,۷	۲۲,۲	۱۹,۵
	اصلاً	۲۰,۳	۴۳,۱	۳۳,۳	۲۰,۲	۱۴,۳	۳۳,۳	۳۸,۴
زیارت اماکن دینی	همیشه	۸,۳	۱,۹	۰	۱,۶	۷,۱	۰	۵,۹
	بیشتر وقت‌ها	۹	۱۱,۳	۱۰	۸,۵	۱۰,۷	۱۱,۱	۴,۳
	بعضی وقت‌ها	۲۷,۳	۲۰,۶	۶,۷	۳۰,۳	۳۵,۷	۵۵,۶	۲۲,۷
	خیلی کم	۳۵,۶	۳۲,۵	۴۳,۳	۳۱,۴	۲۱,۴	۱۱,۱	۳۱,۹
	اصلاً	۱۹,۹	۳۳,۸	۴۰	۲۸,۲	۲۵	۲۲,۲	۳۵,۱
دعا و ذکر و توسل در طول روز	همیشه	۲۱,۹	۱۴,۴	۳,۳	۱۳,۸	۲۱,۴	۲۲,۲	۱۳,۵
	بیشتر وقت‌ها	۱۵,۵	۱۴,۴	۱۰	۱۹,۷	۱۴,۳	۰	۱۰,۸
	بعضی وقت‌ها	۳۱,۹	۲۰,۶	۲۳,۳	۲۲,۹	۲۸,۶	۴۴,۴	۲۹,۷
	خیلی کم	۱۹,۹	۲۳,۸	۲۳,۳	۲۵,۵	۳۲,۱	۲۲,۲	۲۳,۲
	اصلاً	۱۰,۹	۲۶,۹	۳۰	۱۸,۱	۳,۶	۱۱,۱	۲۲,۷
راهپیمایی اربعین	همیشه	۵,۸	۰	۰	۰,۵	۳,۶	۰	۱,۱
	بیشتر وقت‌ها	۳,۷	۴,۴	۳,۳	۳,۲	۱۰,۷	۱۱,۱	۲,۲
	بعضی وقت‌ها	۷,۶	۵	۳,۳	۴,۸	۳,۶	۱۱,۱	۵,۹
	خیلی کم	۲۱,۵	۲۰,۶	۲۶,۷	۲۱,۸	۱۷,۹	۳۳,۳	۱۶,۲
	اصلاً	۶۱,۴	۷۰	۶۶,۷	۶۹,۷	۶۴,۳	۴۴,۴	۷۴,۶

مناسک و رفتارهای دینی	وضعیت شاخص	خانه‌دار	دانشجو	بیکار	کارمند	معلم	استاد	آزاد
حضور در مراسم‌های دینی	همیشه	۲۰,۳	۳,۱	۰	۳,۲	۷,۱	۰	۱۲,۴
	بیشتر وقت‌ها	۱۳,۹	۹,۴	۶,۷	۸	۷,۱	۰	۸,۶
	بعضی وقت‌ها	۱۸	۲۲,۵	۱۳,۳	۲۷,۷	۳۵,۷	۲۲,۲	۲۱,۱
	خیلی کم	۲۶,۶	۲۷,۵	۳۶,۷	۲۹,۳	۲۸,۶	۵۵,۶	۲۶,۵
	اصلاً	۲۱,۲	۳۷,۵	۴۳,۳	۳۱,۹	۲۱,۴	۲۲,۲	۳۱,۴
پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم	کاملاً موافقم	۹,۲	۸,۸	۰	۸,۰	۱۷,۹	۰	۸,۶
	موافقم	۵۳,۱	۲۵,۶	۳۳,۳	۴۷,۳	۳۹,۳	۴۴,۴	۴۲,۲
	تا حدودی موافقم	۱۵,۵	۲۰,۶	۲۳,۳	۱۹,۱	۲۵	۲۲,۲	۱۵,۱
	مخالفم	۱۲,۷	۲۶,۹	۲۰	۱۶	۱۰,۷	۳۳,۳	۲۰
	کاملاً مخالفم	۹,۵	۱۸,۱	۲۳,۳	۹,۶	۷,۱	۰	۱۴,۱

براساس نتایج به‌دست‌آمده (جدول شماره ۹)، «خواندن نمازهای واجب روزانه» به ترتیب، معلمان (۷۵ درصد)، خانه‌دارها (۵۹,۴ درصد)، کارمندان (۵۱,۶ درصد)، استادان (۴۴,۴ درصد)، شغل آزاد (۴۲,۲ درصد) و دانشجویان (۳۶,۹ درصد) است. در شاخص «زیارت اماکن دینی» به ترتیب، استادان (۶۶,۷ درصد)، معلمان (۵۳,۵ درصد)، خانه‌دارها (۴۴,۶ درصد)، کارمندان (۴۰,۴ درصد)، دانشجویان (۳۳,۸ درصد)، شغل آزاد (۳۲,۹ درصد) و بیکاران (۱۶,۷ درصد) است. در شاخص «دعا، توسل و ذکر در طول روز» به ترتیب، خانه‌دارها (۶۹,۳ درصد)، استادان (۶۶,۶ درصد)، معلمان (۶۴,۳ درصد)، کارمندان (۵۶,۴ درصد)، شغل آزاد (۵۴ درصد)، دانشجویان (۴۹,۴ درصد) و بیکاران (۳۶,۶ درصد) است. در شاخص «راهپیمایی اربعین» به ترتیب، استادان (۲۲,۲ درصد)، معلمان (۱۷,۹ درصد)، خانه‌دارها (۱۷,۱ درصد)، دانشجویان (۹,۴ درصد)، شغل آزاد (۹,۲ درصد)، کارمندان (۸,۵ درصد) و بیکاران (۶,۶ درصد) است. در شاخص «حضور در مراسم‌های دینی» به ترتیب، خانه‌دارها (۵۲,۲ درصد)، معلمان (۴۹,۹ درصد)، شغل آزاد (۴۲,۱ درصد)، کارمندان (۳۸,۹ درصد)، دانشجویان (۳۵ درصد)، استادان (۲۲,۲ درصد) و بیکاران (۲۰ درصد) است. در شاخص «پرهیز از روابط آزادانه با مردان نامحرم» به ترتیب، معلمان

۸۲,۲ درصد)، خانه‌دارها (۷۷,۸ درصد)، کارمندان (۷۴,۴ درصد)، استادان (۶۶,۶ درصد)، شغل آزاد (۶۵,۹ درصد)، بیکاران (۵۶,۶ درصد) و دانشجویان (۵۵ درصد) است.

نتیجه‌گیری

هرازچندگاه برخی از مسائل اجتماعی، به دلایل مختلف، موردتوجه رسانه‌ها، اندیشمندان و تریبون‌دارها قرار می‌گیرد. برخی به دنبال اثبات این موضوع هستند که آمار بالای کم‌حجابی نشان می‌دهد زنان ایرانی با حاکمیت دین مخالف‌اند یا زندگی غیردینی را ترجیح می‌دهند. این نتیجه‌گیری‌ها موجب می‌شود کل افراد این گروه به‌صرف یک رفتار مشابه (کم‌حجابی) در یک دسته گنجانده شوند تا مصادره به مطلوب آن‌ها راحت‌تر صورت بگیرد. حال آنکه ندیدن تکثرات اجتماعی و فرهنگی و یکی کردن کل افراد، اغلب موجب فهم غلط از مردم و درنهایت، منجر به تصمیمات غلط درباره آن‌ها شده است. اما واقعیت چیست؟

در این پژوهش به دلیل محدودیت‌های پژوهشی ارتباط با بانوان کم‌حجاب، بخشی از شاخصه‌های دین‌داری افراد در قالب مناسک و رفتارهای دینی موردبررسی قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد بیش از نیمی از بانوان کم‌حجاب حجاب مقید به اقامه نماز هستند. ۶۰ درصد آنان در طول روز به دعا، ذکر و توسل مشغول هستند. ۴۴ درصد در مراسم‌های دینی (مانند محرم، شب‌های قدر، دعای کمیل) حضور داشته‌اند یا پیگیر آن از طریق رسانه‌ها و فضای مجازی بوده‌اند. ۳۳/۳ درصد آنان تجربه راهپیمایی اربعین در عراق یا ایران را داشته‌اند. همچنین ۷۰/۹ درصد با روابط آزادانه با مردان نامحرم در چهارچوب غیر ازدواج و خانواده مشکل دارند. ضمن آنکه در همه ابعاد مناسک و رفتارهای دینی، میزان تقید متأهلین بیش از افراد مجرد است. میزان تقید به نماز در سنین بالاتر افزایش می‌یابد. با افزایش تحصیلات، از میزان تقید آنان به نماز، دعا و ذکر و توسل در طول روز و حضور در مراسم‌های دینی کاسته می‌شود و میزان تقید آنان به مناسک و رفتارهای دینی در وضعیت‌های شغلی متفاوت است.

بخش قابل‌توجهی از بانوان، به‌ویژه متأهلین و افراد مسن‌تر، به نماز و دیگر اعمال دینی پایبند هستند، اما درعین حال، پوشش آن‌ها با تعریف رسمی حجاب کامل مطابقت ندارد. این نشان می‌دهد که بین باورهای دینی فرد و انتخاب پوشش، لزوماً هم‌بستگی مستقیمی وجود ندارد. بنابراین راهبرد حل مسئله کم‌حجابی تبیین و گفت‌وگو در دلایل پوشش، آثار و پیامدهای کم‌حجابی است. همچنین تحصیلات، وضعیت تأهل و سن، همگی بر میزان پایبندی به اعمال

دینی تأثیر گذارند. این نشان می دهد که عوامل اجتماعی و فرهنگی نقش مهمی در شکل گیری رفتارهای دینی افراد دارند.

از زمره محدودیت های این تحقیق، نمونه آماری است که به زنان شهر تهران محدود شده است و ممکن است نتایج آن به طور کامل به کشور تعمیم پذیر نباشد. همچنین استفاده از روش پیمایشی به عنوان تنها روش گردآوری داده ها، ممکن است برخی از ابعاد پنهان دین داری زنان را آشکار نکند. این تحقیق به عنوان گامی در جهت درک بهتر دین داری زنان کم حجاب در ایران محسوب می شود. با توجه به محدودیت های ذکر شده، پیشنهاد می شود که تحقیقات آتی با رویکردهای متنوع تر و جامع تری انجام شوند تا بتوان به درک کامل تری از این موضوع دست یافت. لذا پیشنهادهایی برای پژوهش های آینده ارائه می شود:

- ۱- انجام تحقیقات در تمامی ابعاد دین داری با تمرکز بر بانوان کم حجاب و بی حجاب؛
- ۲- انجام تحقیقات کیفی مانند مصاحبه های عمیق و گروه های متمرکز، برای درک عمیق تر از تجربیات و باورهای زنان کم حجاب؛
- ۳- مقایسه دین داری زنان کم حجاب در مناطق مختلف ایران و کشورهای دیگر با فرهنگ های اسلامی متفاوت؛
- ۴- انجام تحقیقات طولی برای بررسی تغییرات دین داری زنان در طول زمان و تأثیر عوامل مختلف بر این تغییرات.

منابع

۱. ابراهیمی، قربانعلی. (۱۳۸۹)، دین و بزهکاری جوانان (مطالعه ده استان کشور)، تهران: سازمان تبلیغات اسلامی
۲. اسدی، علی. (۱۳۵۳)، گرایش‌های فرهنگی و نگرش‌های اجتماعی ایرانیان، تهران: مرکز سنجش افکار و تحقیقات اجتماعی سازمان رادیو و تلویزیون ملی ایران
۳. جوادی یگانه، محمدرضا. (۱۳۹۴)، موج سوم ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
۴. حیدری، شقایق. (۱۳۹۳)، سنجش هویت جمعی ایرانیان؛ با تأکید بر مؤلفه‌های دین‌داری، تهران: فصلنامه مطالعات ملی
۵. خدایاری فرد، محمد. (۱۳۸۸)، آماده‌سازی مقیاس دین‌داری ارزیابی سطوح دین‌داری اقشار مختلف جامعه ایران، تهران: دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران
۶. دی.ای.دواس. (۱۴۰۲)، پیمایش در تحقیقات اجتماعی، ترجمه هوشنگ ناییبی، تهران: نشر نی.
۷. رضایی، عبدالعلی. (۱۳۸۰)، موج اول ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات
۸. سازمان تبلیغات اسلامی. (۱۳۸۹)، دین‌داری ایرانیان (موج اول)، تهران: دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی.
۹. سازمان تبلیغات اسلامی. (۱۳۹۵)، دین‌داری ایرانیان (موج دوم)، تهران: دفتر برنامه‌ریزی پژوهش‌های کاربردی.
۱۰. سازمان تبلیغات اسلامی. (۱۳۹۵)، یافته‌های گونه‌شناسی دین‌داری ایرانیان، تهران: مؤسسه بینا
۱۱. شجاعی‌زند، علیرضا. (۱۳۸۴)، مدلی برای سنجش دین‌داری، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره ۶، شماره ۱، ص ۳۴-۶۶.
۱۲. طالبان، محمدرضا. (۱۳۸۲)، افول دین‌داری در ایران، واقعیت یا توهم، روش‌شناسی علوم انسانی، شماره ۳۵، ص ۳۵-۵۲.
۱۳. طالبان، محمدرضا. (۱۳۸۸)، سنجش دین‌داری ایرانیان، تهران: مرکز افکارسنجی دانشجویان ایران.
۱۴. فلیک، اووه. (۱۳۸۷)، درآمدی بر شیوه تحقیق کیفی، ترجمه هادی جلیلی، تهران: نشر نی.
۱۵. کاظمی، عباس و فرجی، مهدی. (۱۳۸۹)، سنجش‌های دین‌داری در ایران، تهران: انتشارات فرهنگ و جامعه
۱۶. گودرزی، محسن. (۱۳۸۲)، موج دوم ارزش‌ها و نگرش‌های ایرانیان، تهران: پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات

۱۷. مؤسسه مطالعات ملی (۱۳۹۵)، گزارش و تخمین تحولات هویتی در جمهوری اسلامی ایران، تهران
۱۸. مؤسسه مطالعات ملی (۱۳۹۶)، گزارش و تخمین تحولات هویتی در جمهوری اسلامی ایران، تهران
۱۹. نمازی فر، حسین و صالح سعادت. (۱۳۸۹)، بررسی فقهی و حقوقی حجاب شرعی با رویکردی بر آرای امام خمینی، فصلنامه متین، دوره ۱۲، شماره ۴۹، ص ۱۰۰-۱۲۵. Kamenei.ir